

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARI O'QUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Mo`mindjanova N.A.

QDPI, Ijtimoiy fanlar fakulteti,

Pedagogika va ta'lim menejmenti kafedrası stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada professional ta'lim mazmunini modernizatsiya qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida ta'limda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish masalasiga asosiy e'tibor qaratilgan, professional ta'lim jarayonini kompetensiyaviy yondashuv va zamonaviy usullar asosida loyihalash, professional ta'lim mazmunini ta'lim natijalariga asoslangan holda takomillashtirish, kompetensiyaga asoslangan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish modeli hamda uning mazmuni to'g'risida qisqa ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: kasb standartlarini, kompetensiyaviy yondashuvni, xususiy metodikalar Kasbiy modul klassifikator, mehnat muhofazasi, xavfsizlik texnikasi, model, modul,

Kirish

Dunyoning rivojlangan davlatlarida professional ta'lim mazmunini modernizatsiya qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida ta'limda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish masalasiga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Professional ta'lim jarayonini kompetensiyaviy yondashuv va zamonaviy usullar asosida loyihalash, professional ta'lim mazmunini ta'lim natijalariga asoslangan holda takomillashtirish, kompetensiyaga asoslangan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish hamda rivojlantirishning ilmiy asoslangan tizimini yaratish dolzarbligicha qolmoqda. Xususan, kompetensiyaviy yondashuv asosida professional ta'lim mazmunini takomillashtirish va professional ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kompetentligini shakllantirishga oid tadqiqotlar olib borilayotgan Princeton University (AQSh), Manchesters University (Angliya), National Advice on Pedagogical Technology (Angliya), Belfield Pedagogical University (Germaniya), Ta'lim texnologiyalari navigatori axborot-metodik markazi (Rossiya) va Seoul Cyber University (Janubiy Koreya) kabi nufuzli ilmiy tadqiqot ta'lim markazlarida salmoqli amaliy natijalarga erishilgan.

Jahonning yetakchi oliy ta'lim muassasalari va ilmiy markazlarida, jumladan: AQShning Garvard universitetida tashkil etilgan "Career Services" markazi tomonidan malakali mutaxassisning kasbiy kompetentligini belgilovchi mezonlar sifatida pedagogik va nostandart tafakkur tarzi, kasbiy-pedagogik mediakompetentligini o'zaro integrallash (Oslo Metropolitan University), raqamli

kompetensiyalarning rivojlanganlik monitoringi mexanizmlari (University of Limerick), mediakompetentlikni intellektual va psixoemotsional rivojlantirish tizimi (University of Valencia), Campbellsville University (AQSh), Indiana University of Bloomington (AQSh), SRH Hochschule fur Gesundheit Gera (Germaniya), Fliedner University of Applied Sciences Dusseldorf (Germaniya), University of Leipzig (Germaniya), University of Plymouth (Buyuk Britaniya), University of Hull (Buyuk Britaniya), Aichiy University of education, Seigakuin University (Yaponiya), Joetsu University of Education (Yaponiya), Korea National University of Education (Janubiy Koreya), Bucheon university (Koreya), Joetsu University of Education (XXR), Beijing Normal University (XXR), Singapurning Nan'yan texnologiya universiteti Biznes maktabida esa, kreativ qobiliyatlar muhim omil sifatida talqin etilgan.

Adabiyotlar sharxi

Respublikamizda professional ta'limi tizimini takomillashtirishga R.X.Djurayev, Sh.E.Qurbonov, Q.T.Olimov, N.A.Muslimov, A.R.Xodjabayev, M.M.Xolmuhammedov, Sh.S.Sharipov, S.Yu.Ashurova, N.F.Abdunazarova, O.A.Abduqudusov, N.Alimov, G.M.Anorqulova, L.V.Golish, U.I.Inoyatov, Z.K.Ismailova, P.Z.Ishanov, K.J.Mirsaidov, N.N.Musaeva, B.Nuridinov, X.F.Rashidov, D.Razzoqov, N.I.Taylakov, O'.Q.Tolipov, O.To'raqulov, D.M.Fayzullaeva, R.Q.Choriyev, A.A.Shoyusupova, M.B.Urazova, J.A.Hamidov va boshqalar o'z hissalarini qo'shmoqdalar. Professional ta'limda "kompetensiya" va "kompetentlik" kabi tushunchalarining mazmun-mohiyatini o'rganish va tahlil qilish, kasbiy kompetentlikni shakllantirish, rivojlantirish va ta'lim natijalarini baholash, ta'limda kompetensiyaviy yondashuv, kasb ta'limi o'qituvchisining bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda o'quv-uslubiy ta'minotini yaratish masalalari Q.M.Abdullayeva, S.Yu.Ashurova, Z.K.Ismoilova, N.A.Muslimov, H.F.Rashidov, M.B.Urazova, M.M.Xolmuhammedov, A.R.Xodjabayev, Sh.S.Sharipov, H.Sh.Qodirov, O.A.Qo'ysinov va boshqalarning ishlarida o'rganilgan.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi davlatlarida Ye.V.Bondarevskaya, E.F.Zeer, V.V.Serikov, I.S.Yakimanskaya, F.T.Fomenko, Ye.N.Stepanov, V.A.Skakun, S.Ya.Batishev, V.A.Slasyonin, K.Angelovskiy, G.K.Selevko, M.V.Klarin, M.S.Burgin, L.S.Podimova kabi olimlar tamonidan professional ta'limda pedagogik innovatsiyalarni joriy etish muammolari bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borganlar.

Xorijiy mamlakatlar olimlari A.K.Ellis, Lixiang Yan, Roberto Martinez, C.Paulus, Aroma Dabas, Annalena Felber Allais, G.Bereiter, C.Scardamalia, M.Fullan va boshqalarning ishlarida ta'lim natijalari (Learning Outcomes)ga doir nazariy va amaliy tahlillar o'z ifodasini topgan.

Olib borilgan izlanishlar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, professional ta'limga kompetensiyaviy yondashuvni joriy qilish bo'yicha ko'plab ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilgan bo'lsada, kompetensiyaviy yondashuv asosida professional ta'lim

muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodik tizimini takomillashtirish masalasi dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

Professional ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarni qo'llab-quvvatlash, turli yoshdagi ta'lim oluvchilarda mehnat bozoriga yo'naltirilgan bilim ko'nikma va kompetensiyalarini shakllantirish orqali ularni iqtisodiyot tarmoqlarida munosib ish o'rinlarini topish imkoniyatlarini kengaytirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Professional ta'limning yangi paradigmasini shakllantirishning o'zagini kompetensiyalar atamalarida ifodalangan o'quv natijalari tashkil etadi. Asosiy e'tibor o'quv jarayonining o'ziga emas, balki ta'lim oluvchilar tomonidan ko'rsatiladigan kompetensiyalarda ifodalangan natijalarni baholashga qaratiladi.

Ta'lim natijalarini aniqlash ta'lim dasturini ishlab chiqishdagi birinchi qadamdir. Shu bilan birga, ta'lim natijalarini aniqlash barcha keyingi bosqichlar uchun asosiy jarayon bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim natijalarining aniq ta'rifisiz ta'lim mazmunini aniqlash imkonsizdir.

Shundan kelib chiqib tadqiqotimizda natijaga yo'naltirilgan ta'lim tushunchasiga ishchi ta'rif berdik va tadqiqotlarimizda ushbu ta'rifga tayandik. Natijaga yo'naltirilgan ta'lim – bu o'quv jarayonini aniq, oldindan belgilangan maqsad va natijalarga erishishga qaratilgan pedagogik yondashuv bo'lib, uning asosiy maqsadi o'quvchilarda zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni shakllantirishdir. Bu ta'lim turida o'quv jarayoni va metodlari shu tarzda tashkil etiladiki, o'quvchilar olgan bilimlarini hayotiy va kasbiy vaziyatlarda samarali qo'llay olish imkoniga ega bo'ladilar. Ushbu yondashuv ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokiga, mustaqil fikrlashga va mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga undaydi, shuningdek, ularda mustaqillik va innovasion fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Mutaxassisning mehnat vazifalaridan kelib chiqib, ta'lim natijalarini aniqlash zarur bo'ladi. Bundan tashqari, zamonaviy ta'lim dasturlarida o'quv natijalari kompetensiya (malaka) sifatida ta'riflangan.

Shuni ta'kidlash kerakki, "kompetentlik" atamasining bir nechta ta'riflari mavjud bo'lib, masalan, Xalqaro Mehnat Tashkiloti "kompetentlik" deganda, mutaxassisning biror vazifani sifatli bajarishi uchun zarur bo'lgan mahorat, bilim, ko'nikma hamda mutaxassisning munosabati tushuniladi. Ta'lim dasturini ishlab chiqishda "kompetentlik" atamasini qo'llashning kamida ikkita afzalligi mavjud. Birinchidan, bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni farqlashning hojati yo'q. Ikkinchidan, har qanday hayotiy vaziyatni, shu jumladan, kasbiy vazifalarni sifatli bajarishni hal qilish uchun ko'nikma, bilim, qobiliyat va munosabatlarning butun majmuasi zarurdir. Aynan mana shu kompleks "kompetentlik" atamasini ifodalaydi.

Kasbiy kompetensiyalar professional ta'limning tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va mutaxassisliklar klassifikatoridagi kasb va u bo'yicha beriladigan kvalifikatsiyalar malaka darajasi ushbu kasb bo'yicha ishlab chiqilgan kasbiy standartdagi belgilangan malaka darajasi o'zaro mos bo'lishi kerak.

Kasbiy standartdagi mehnat funksiyalari va ushbu mehnat fuksiyalarini bajarish uchun zarur mehnat harakatlari kasbiy kompetensiyalar sifatida aks etadi.

Ta'lim dasturlarida kasbiy kompetensiyani shakllantirish uchun o'qitish natijalari va baholash mezonlarini o'z ichiga olgan professional modul aniqlanadi (1-rasm). Kasbiy standartlarda mehnat funksiyasi mehnat natijasiga erishishga qaratilgan o'zaro bog'liq mehnat harakatlari majmuasi sifatidir.

Kasbiy kompetensiya – bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy fazilatlariga asoslangan holda mutaxassisga kasbiy faoliyatini samarali amalga oshirishimkoniyatini beradigan mehnat vazifalari majmuasini hal qilish qobiliyatidir.

Metodologiya

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi qo'llanilgan yondashuv, usullar va nazariy ma'lumotlarning rasmiy manbalardan olingani, keltirilgan tahlillar va tajriba-sinov ishlari samaradorligining matematik-statistika metodlari vositasida asoslanganligi, xulosa, taklif va tavsiyalarning amaliyotga joriy etilganligi, olingan natijalarning vakolatli tashkilotlar tomonidan tasdiqlangani bilan izohlanadi.

Ta'lim natijalari (kompetensiyalari)ga o'tish dunyodagi deyarli barcha rivojlanishga yo'naltirilgan kasbiy ta'lim va o'qitish tizimlarini tavsiflovchi asosiy prinsipial o'zgarishdir. Pedagogika fani rivojining borishi shuni ko'rsatadiki, agar o'quv-tarbiyaviy jarayonni ta'minlash tizimli bo'lsa va bu tizim o'qitish hamda tarbiyalash jarayonlarining barcha jihatlarini va bevosita ifodalanishini qamrab olgan bo'lsa, kadrlar tayyorlash va uni og'ishmay takomillashtirishni boshqarishning samarali quroli bo'ladi. U shunday bo'lishi uchun uning tavsifida loyihalalanayotgan metodik tizimning barcha elementlarini aks ettirish zarur. Bo'lg'usi metodik tizimning tavsifi turli xil pedagogik hujjatlar: rejalar, dasturlar, o'quv qo'llanmalar va h.k.lar shaklida amalga oshiriladi.

Muhokamalar va natijalar

Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati natijaga yo'naltirilgan ta'lim asosida professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik shart-sharoitlari aniqlanganligi, kompetensiyaga asoslangan professional ta'lim dasturlarini ishlab chiqishning tashkiliy didaktik modelini takomillashtirilganligi hamda kompetensiyaga asoslangan professional ta'lim dasturlarini ishlab chiqish metodikasi ishlab chiqilganligi bilan izohlanadi. Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati tadqiqot natijalari asosida kompetensiyaga asoslangan professional ta'lim dasturlari yaratilganligi, professional ta'lim jarayonini takomillashtirish bo'yicha huquqiy-me'yoriy hujjatlar va chora-tadbirlar ishlab chiqilganligi, professional ta'limning kompetensiyaga asoslangan metodik ta'minotini yaratish texnologiyasi ishlab chiqilganligi va amaliyotga tatbiq etilganligi bilan izohlanadi.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishda quyidagi vazifalar bajarilsa, amaliy natijalarga erishish mumkin:

natijaga yo'naltirilgan ta'lim asosida professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodik tizimini takomillashtirishning zamonaviy pedagogik shart-sharoitlarini ishlab chiqish;

natijaga yo'naltirilgan ta'lim asosida professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash modelini takomillashtirish;

professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasini natijaga yo'naltirilgan ta'lim samaradorligini ta'minlovchi simulyatsion ta'lim texnologiyasi asosida takomillashtirish; natijaga yo'naltirilgan ta'lim muhitida professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasini baholash metodikasini takomillashtirish.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik shart-sharoitlari kasbga o'qitish natijalari va o'qitish natijasida shakllanadigan kompetensiyalarni uyg'unlashtirish, kasbga o'qitish va mehnat bozorining malakalarga ehtiyojlari orasida o'zaro aloqadorlikning mustahkam tizimini shakllantirish hamda kasbga o'qitish va mehnat tajribasi natijalarining malaka talablariga va kasb standartlariga mosligini ta'minlash asosida takomillashtirilgan.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash modeli o'quv maqsadlarini aniq belgilab olish va natijaga erishishni ta'minlashning metodik tizimi elementlari o'rtasidagi aloqalarni va funksional yuklanishni ta'lim natijasi (Learning Outcomes)ga yo'naltirish asosida takomillashtirilgan.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasi maqsadga yo'naltirilganlikni ta'minlash va ta'lim natijalari (Learning Outcomes)ni aniq belgilash hamda debriefing orqali o'quvchilarning reflektiv fikrlashini faollashtirish asosida takomillashtirilgan; professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasini baholash metodikasi o'quvchilarning kasbiy kompetentligini xolis va haqqoniy baholash (objective assessment)ni kasbiy standartlarda talab etilgan kasbiy tayyorgarlik darajasiga muvofiqligini ta'minlovchi demo-imtihonlar asosida takomillashtirilgan.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirish maqsadida quyidagi amaliy ishlar bajarilgan:

“Kompetensiyaga asoslangan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish” deb nomlangan metodik qo'llanma yaratilgan.

“Kasb standartlari asosida ta'lim dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha metodik tavsiyanoma” yaratilgan.

“Kompetensiyaga asoslangan dual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha uslubiy tavsiyanoma” yaratilgan.

“O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida kasb standartlarini ishlab chiqish bo'yicha metodik yo'riqnoma” yaratilgan.

Xulosa

Shunday qilib, mutaxassisning mehnat vazifalari majmuasini hal qilish qobiliyati kasbiy kompetensiyadir, ya'ni kasbiy kompetensiya mehnat funksiyasini bajarish sifatida belgilanadi.

Kasbiy modul – bu o'quv dasturining mustaqil va to'liq bo'limi bo'lib, talabalarning kompetensiyalar asosida kasbiy vazifalar to'plamini hal qilish qobiliyatini egallashiga qaratilgan.

Odatda kasbiy standartning mehnat funksiyalariga keltirilgan ma'lumotlar asosida o'quvchilarning ta'lim jarayonida egallashi kerak bo'lgan kasbiy kompetensiyalari shakllantiriladi. Lekin ko'p hollarda mehnat funksiyalarini kasbiy kompetensiyalar sifatida to'g'ridan-to'g'ri ko'chirib qo'yib bo'lmaydi. Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish uchun har bir umumlashtirilgan mehnat funksiyasi doirasidagi mehnat funksiyalari va mehnat harakati mantiqiy tahlilqilinib ma'lumotlarni umumlashtirish orqali amalga oshiriladi. Tahlil qilish jarayonida shunga ahamiyat berish kerakki, ta'lim dasturi qaysi ta'lim darajasiga ishlab chiqilayotgan bo'lsa, kasbiy standartning o'sha malaka darajalariga tegishli toifalarni talablaridan foydalanish lozim.

Mehnat harakatlari asosida kasbiy kompetensiyani aniqlab olgandan keyin kasbiy standartdan mehnat harakati, ya'ni kompetensiyani bajarish uchun talab etiladigan bilim va ko'nikmalar ajratib olinadi. Mazkur bilim va ko'nikmalar o'qitish natijasida sifatida aks etadi. Demak, kasbiy kompetensiyani bajara olish uchun talab etiladigan bilim va ko'nikmalar o'qitishning natijasi hisoblanadi. Bitta kasbiy kompetensiyada bir yoki bir nechta o'qitish natijasi bo'lishi mumkin. Bitta kompetensiya doirasida shakllanadigan o'qitish natijalarining maksimal miqdori 7 tadan ko'p bo'lmasligi tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurazakov, F. A., & ugli Odinaboboev, F. B. (2022). Pedagogical importance of using module educational Technologies in the system of continuous education on the basis of modern approaches. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(1), 173-180.
2. Muslimov N.A. Kasb-hunar ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Monografiya. -T.: Fan va texnologiyalar, 2013.3.
3. Mo'mindjanova N.A. "MEHNAT MUHOFAZASI VA XAVFSIZLIK TEXNIKASINI O'QITISH VA RAQAMLASHTIRISH SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH